

Ε' Συνέδριο
Ιδρύματος Σάκη Καράγιωργα
25/11/94

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΩΝ ΜΜΕ ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΕΝΑΝΤΙ ΤΩΝ ΜΜΕ;
ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΔΕΟΝΤΟΛΟΓΙΑΣ

Γιώργος Χ. Σωτηρέλης
Επίκουρος Καθηγητής Συνταγματικού Δικαίου
στο Πανεπιστήμιο Αθηνών

Η έως τώρα συνταγματική προβληματική των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας (ΜΜΕ) θεωρεί δεδομένη την ένταξή τους, κατ'αρχήν τουλάχιστον και παρά τις όποιες επί μέρους κριτικές επιφυλάξεις, στον χώρο της ελευθερίας. Μία τέτοια ένταξη οδηγεί ευλόγως στην ευνοϊκή αντιμετώπιση της συνεχούς διεύρυνσης του νομικοπολιτικού ρόλου τους. Συνεπάγεται δε, ειδικότερα, την εκκίνηση της σχετικής θεωρητικής και ερμηνευτικής επεξεργασίας από την αφετηρία της πληρέστερης δυνατής συνταγματικής προστασίας της ελευθερίας τους, η οποία εξειδικεύεται σε επί μέρους δικαιώματα για τους εμπλεκόμενους σε αυτά φορείς, δηλαδή τους ιδιοκτήτες και τους δημοσιογράφους.

Ωστόσο, οι σύγχρονες εξελίξεις στον χώρο των ΜΜΕ, τόσο διεθνώς όσο και στην χώρα μας, και οι συναφείς κριτικοί προβληματισμοί που πυκνώνουν ολοένα και περισσότερο, δεν μπορεί παρά να έχουν σημαντικό αντίκτυπο και στην συνταγματική θεώρηση των ΜΜΕ. Οι πρώτες φωνές αγωνίας και έντονης κριτικής έχουν ήδη ακουσθεί στον χώρο της θεωρίας, θέτοντας επί τάπητος το ζήτημα και προβάλλοντας επιτακτικά την ανάγκη νέων ερμηνευτικών προσεγγίσεων. Επιτρέψτε μου όμως σήμερα να μην αρκεσθώ σε μία απλή παρουσίαση των βασικών σημείων του σχετικού προβληματισμού αλλά να ριψοκινδυνεύσω να προχωρήσω και ένα βήμα παραπέρα, διατυπώνοντας χωρίς περιστροφές το ερώτημα: Εξακολουθούν πράγματι τα ΜΜΕ να βρίσκονται και σήμερα από την πλευρά της ελευθερίας ή προέχει πλέον, περισσότερο ή λιγότερο εμφανώς, ο εξουσιαστικός τους

χαρακτήρας; Και αν ναι, μήπως δεν αρκούν κάποιες επί μέρους βελτιώσεις ή προσαρμογές της συνταγματικής τους αντιμετώπισης αλλά χρειάζεται μία εκ βάθρων αναθεώρηση της ως άνω --παραδοσιακής-- ερμηνευτικής οπτικής γωνίας, **ώστε η προτεραιότητα να δοθεί πλέον όχι στην ελευθερία των ΜΜΕ αλλά στην ελευθερία απέναντι στα ΜΜΕ;** Και εξηγούμεστε:

Α. Ιστορικά ο Τύπος, ως εκφραστής της κοινής γνώμης, αποτέλεσε πράγματι "αντιεξουσιαστικό" θεσμό, καθώς υπήρξε για μεγάλο διάστημα το προπύργιο της κοινωνίας των πολιτών απέναντι στον κρατικό αυταρχισμό. Συγκεκριμένα, διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο τόσο για την κατοχύρωση και την σταδιακή διεύρυνση των ατομικών, πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, όσο και για την διασφάλιση της απρόσκοπτης άσκησής τους, με αποτέλεσμα η ελευθερία του να αντιμετωπίζεται ανέκαθεν σαν αναπόσπαστο τμήμα της εν γένει συνταγματικής ελευθερίας. Ειδικότερα, η ελευθερία του Τύπου εντάχθηκε εξ αρχής στον σκληρό πυρήνα των ατομικών δικαιωμάτων --των λεγόμενων δικαιωμάτων του κλασικού καταλόγου-- παρ'όλο που η πραγματική κατοχύρωσή της καθυστέρησε αρκετά, επειδή θεωρήθηκε "επικίνδυνη" για τα αστικά καθεστώτα που κυριάρχησαν στον ευρωπαϊκό χώρο μετά την γαλλική επανάσταση. Έτσι η εν λόγω ελευθερία ακολούθησε την τύχη των υπόλοιπων "επικίνδυνων" δικαιωμάτων, όπως τα δικαιώματα ομαδικής δράσης, τα πολιτικά και αργότερα τα κοινωνικά δικαιώματα, τα οποία αναγνωρίστηκαν ως συστατικά στοιχεία του δημοκρατικού πολιτεύματος μόλις μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, αφού προηγήθηκαν έντονοι και συχνά αιματηροί διεκδικητικοί αγώνες τόσο για την τυπική-συνταγματική τους κατοχύρωση όσο και για την ουσιαστική-πολιτική τους εφαρμογή.

Β. Σήμερα η ελευθερία του Τύπου --από την οποία πηγάζουν ειδικότερα δικαιώματα, επιμεριζόμενα σε διαφορετικούς δικαιούχους-- καθιερώνεται πλήρως στην συνταγματική τάξη των σύγχρονων Δημοκρατιών, καθώς και σε όλες τις

διεθνείς και ευρωπαϊκές διακηρύξεις και συμβάσεις θεμελιωδών δικαιωμάτων. Ωστόσο η σημασία του Τύπου έχει πλέον αναμφισβήτητα περιορισθεί, καθώς την πρωτοκαθεδρία στον χώρο των ΜΜΕ έχουν καταλάβει, εδώ και αρκετές δεκαετίες, τα μέσα που εκπέμπουν ήχο και εικόνα, και ιδίως η ραδιοτηλεόραση. Η ελευθερία των μέσων αυτών αντιμετωπίσθηκε στην αρχή με αρκετές επίσης επιφυλάξεις, όχι όμως πλέον λόγω ταξικής "επικινδυνότητας" αλλά λόγω της τεράστιας εμβέλειάς τους. Οι επιφυλάξεις αυτές --δικαιολογημένες εν πολλοίς, όπως θα δούμε στην συνέχεια-- αποτυπώθηκαν και στις σχετικές συνταγματικές και νομοθετικές ρυθμίσεις, κοινή συνισταμένη των οποίων υπήρξε παραδοσιακά η διαφορετική αντιμετώπιση των εν λόγω μέσων σε σχέση με τον Τύπο, ως προς την έκταση της προστασίας τους και ιδίως ως προς τα όρια του κρατικού ελέγχου. Τα τελευταία χρόνια όμως τα δεδομένα αυτά έχουν διαφοροποιηθεί **προς την κατεύθυνση της εξίσωσης των προστατευτικών ορίων**, αν όχι σε επίπεδο των συνταγματικών κειμένων τουλάχιστον στο πεδίο της συνταγματικής πραγματικότητας (ως διαλεκτικής σύνθεσης συνταγματικού δέοντος και νομικοπολιτικού είναι). Αυτό οφείλεται ιδίως στην **ασφυκτική πίεση** που ασκείται ολοένα και εντονότερα από τα ισχυρότατα συγκροτήματα τα οποία έχουν διαμορφωθεί στον χώρο των ΜΜΕ --εκτοπίζοντας ή και απορροφώντας ακόμη και τους παραδοσιακούς εκδότες του Τύπου-- και έχουν επιβάλει, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, **προνομιακούς όρους λειτουργίας**, στο όνομα της ελευθερίας...

Γ. Στο σημείο λοιπόν αυτό ανακύπτει το ερώτημα: Που θα κατατάξουμε κατά βάση τα ΜΜΕ σήμερα, με την δεδομένη οργάνωση και πρακτική τους; **Από την πλευρά της ελευθερίας ή από την πλευρά της εξουσίας**; Και ειδικότερα: μπορεί η ελευθερία της πληροφόρησης να καλύπτει με μία προστατευτική ομπρέλλα ατομικών δικαιωμάτων την σημερινή πραγματικότητα στον χώρο της μαζικής "επικοινωνίας" και "ενημέρωσης" --και ιδίως την συγκεκριμένη δράση των προσώπων που τα κατευθύνουν, άλλοτε από το προσκήνιο και άλλοτε από το

παρασκήνιο-- ή πρέπει να ανακρούσουμε το συντομότερο πρύμναν προς επιφυλακτικότερες θέσεις;

Η ταπεινή μας γνώμη, και την λέμε απερίφραστα, τείνει πλέον, ολοένα και εντονότερα, προς την δεύτερη προσέγγιση. Τα σύγχρονα ΜΜΕ όχι μόνον δεν φαίνεται να υπηρετούν τον χώρο του αυτοκαθορισμού των ατόμων, ώστε να "νομιμοποιείται" η αυξημένη προστασία τους έναντι της κρατικής εξουσίας, αλλά αντίθετα έχουν ήδη οφθαλμοφανώς αναδειχθεί σε ισοδύναμη τουλάχιστον, αν όχι και σημαντικότερη, **πηγή διακινδύνευσης της συνταγματικά κατοχυρωμένης προσωπικής ελευθερίας, στις σημαντικότερες εκφάνσεις της.** Και το χειρότερο είναι ότι δεν πρόκειται απλώς για μία διακεκριμένη και αυτοτελή μορφή ιδιωτικής εξουσίας, ώστε να προσβλέπει κανείς σε αντίβαρο είτε από τον χώρο της ιδιωτικής είτε από τον χώρο της πολιτικής κοινωνίας. Πολύ περισσότερο, τα ΜΜΕ δεν είναι πλέον η γνωστή "τέταρτη εξουσία", διότι εκείνη ταυτιζόταν με την "κοινή γνώμη", ως υποκατάστατο της λαϊκής κυριαρχίας, και ως εκ τούτου είχε πρωταρχικά την έννοια της --ελεγκτικής-- "αντιεξουσίας" απέναντι στις τρεις κλασικές μορφές της κρατικής εξουσίας (νομοθετική, εκτελεστική και δικαστική). Η σημερινή εικόνα είναι πράγματι ριζικά διάφορη, καθώς έχουμε να αντιμετωπίσουμε μία εξουσία σύνθετη και αδιαφανή, με την οποία, για να χρησιμοποιήσουμε μία έκφραση του συρμού, "διαπλέκονται" στενά αφ'ενός τα πολυποίκιλα μεγάλα "οικονομικά συμφέροντα" και αφ'ετέρου οι ισχυρότερες --και άρα πλέον επιρρεπείς στον αυταρχισμό και την αυθαιρέσία-- πλευρές της κρατικής εξουσίας. Αυτή δε η πολύπλοκη εξουσιαστική δομή τείνει εν τέλει όχι μόνον **να ανατρέψει εις βάρος της ελευθερίας τον ισχύοντα νομικοπολιτικό συσχετισμό,** αλλά παράλληλα και **να αλλοιώσει τον χαρακτήρα της σύγχρονης Δημοκρατίας,** αποδυναμώνοντας δραστικά ή και ανατρέποντας τις αντιστάσεις και τις ισορροπίες της. Ειδικότερα:

α. Η ελευθερία του Τύπου και των (ιδιωτικών) ΜΜΕ εμφανίζεται πλέον εν πολλοίς **αντιθετική** σε σχέση με **πλείστα όσα ατομικά δικαιώματα**, και ιδίως με αυτά που διασφαλίζουν την αξιοπρέπεια του ανθρώπου, την τιμή και την υπόληψή του, την εν γένει ιδιωτικότητά του --προστασία ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, άσυλο κατοικίας, απόρρητο αναταποκρίσεων-- και το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου (άρθρα 2.1, 5.1 και 3, 6, 9, 19 Σ.). Αρνητικός όμως είναι ο αντίκτυπός της, όσο και αν αυτό φαίνεται από πρώτη ματιά οξύμωρο, και **στην ίδια την ελευθερία της πληροφόρησης**, στην όποια εκδοχή της, αφού εν τέλει οδηγεί σε μία ασφυκτικά προδιαγραφμένη και προκλητικά "ολιγοπωλιακή" εγκοίtwσή της στις επιταγές των πάσης φύσεως σκοπιμοτήτων και της αδίστακτης εμπορευματοποίησης. Πέρα όμως από την πολλαπλή σχετικοποίηση ολόκληρου σχεδόν του φάσματος των ατομικών-αμυντικών δικαιωμάτων τα ΜΜΕ, με την δεδομένη λειτουργία τους, έχουν ήδη θέσει εν αμφιβόλω και **την ουσία των πολιτικών δικαιωμάτων: την δημοκρατική συμμετοχή και τον πολιτικό έλεγχο**. Ετσι, η ελευθερία των ΜΜΕ μοιάζει όλο και περισσότερο αποδυναμωτική της πολιτικής ελευθερίας, από αναμφισβήτητα "επικουρική" και "συμπληρωματική" που ήταν παραδοσιακά, καθώς η συγκεκριμένη χρησιμοποίησή της από τους εκάστοτε φορείς των ΜΜΕ οδηγεί με μαθηματική ακρίβεια στην φαλκίδευση της κυριαρχίας του λαού και στην χειραγώγηση των --όποιων-- δημοκρατικών του κατακτήσεων.

β. Συμπερασματικά, η ταυτόχρονη διακινδύνευση της ατομικής και της πολιτικής ελευθερίας δείχνει ανάγλυφα ότι τα ΜΜΕ --κατά κανόνα τουλάχιστον-- όχι μόνον δεν αντιμάχονται αλλά εν πολλοίς **εμπλουτίζουν και ενδυναμώνουν το εξουσιαστικό φαινόμενο**, υπεισερχόμενα στο σύνολο των λεπτών σχέσεων και των εύθραυστων ισορροπιών του πολιτικού συστήματος και αγγίζοντας, εν τέλει, **τον ίδιο τον σκληρό πυρήνα της σύγχρονης δημοκρατίας**. Η απειλή δε αυτή απέναντι στην δημοκρατική νομιμοποίηση του κράτους και τις δικαιοκρατικές εγγυήσεις

των πολιτών επιτείνεται δραματικά από την προϊούσα διεθνοποίηση της τεράστιας επιρροής των ΜΜΕ, ενώ έχει ήδη αποκτήσει ανησυχητικές διαστάσεις όπου υπάρχει βεβαρυμένο μητρώο ως προς την οργάνωση των σχέσεων των ΜΜΕ με την κρατική εξουσία και τα κέντρα οικονομικής ισχύος. Το πολυσηζητημένο φαινόμενο του "Μπερλουσκονισμού" δεν είναι παρά η κορυφή του παγόβουνου, καθώς το πρόβλημα έχει χτυπήσει από καιρό την πόρτα και σε πολλές άλλες χώρες, κατ'εξοχήν δε στην δική μας, όπου το ραδιοτηλεοπτικό τοπίο θυμίζει εντόνως **την ανεξέλεγκτη σύγκρουση χρυσοθηρών στην "Άγρια Δύση"**. Βυθιζόμαστε δυστυχώς ολοένα και περισσότερο στην εποχή της "μελαγχολικής Δημοκρατίας", υποταγμένης στους "κανόνες" της συνειδησιακής αλλοτρίωσης, του εύκολου κέρδους και της show business.

Δ. Αυτή είναι λοιπόν σε γενικές γραμμές --και κατ'ανάγκην σχηματικά και ελλειπτικά-- η σημερινή εικόνα των σχέσεων των ΜΜΕ με την ελευθερία, όπως αυτή προστατεύεται με συνταγματικές και διεθνείς διατάξεις. Και από την εικόνα αυτήν προκύπτει νομίζουμε ανάγλυφα η ανάγκη μιάς νέας θεώρησης τόσο της εν γένει ελευθερίας των ΜΜΕ όσο --και ιδίως-- των επί μέρους δικαιωμάτων των εκδοτών και των δημοσιογράφων. Οι παραδοσιακές --αν και οψίμως επικρατήσασες-- κατά τα ανωτέρω-- αντιλήψεις για μία ακραιφνώς (αστικο)φιλελεύθερη προσέγγιση έχουν ήδη καταστεί από τα πράγματα ξεπερασμένες, όταν πρόκειται για τα σημερινά ολιγοπωλιακά συγκροτήματα των ΜΜΕ, με τον δεδομένο κατά τα προαναφερθέντα εξουσιαστικό ρόλο τους. Η άποψη ιδίως ότι όλα τα σχετικά προβλήματα μπορούν να λυθούν χωρίς καμμία παρέμβαση της κρατικής εξουσίας, με την **αυτόνομη σύνταξη εσωτερικά δεσμευτικών κωδίκων δεοντολογίας** από τις επαγγελματικές ενώσεις των φορέων των ΜΜΕ, έχει μεν σωστή θεωρητική αφετηρία --ιδίως όταν πρόκειται για τον Τύπο που έχει κατά κανόνα αυξημένη συνταγματική προστασία-- εκ του αποτελέσματος όμως αποδεικνύεται **απλουστευτική και αλυσιτελής**, όταν δεν είναι **υποβολιμαία**.

Εξαγγελίες επί του θέματος έχουν γίνει επανειλημμένα, χωρίς όμως πρακτικό αντίκρουσμα, και είναι αυτονόητο ότι η προστασία της διαρκώς και πολυτρόπως βαλλόμενης από τα ΜΜΕ ατομικής και πολιτικής ελευθερίας δεν είναι δυνατόν να επαφίεται εσαεί στην καλή θέληση των δημοσιογράφων, πολλώ δε μάλλον των ιδιοκτητών. Αλλά και η άποψη ότι αρκεί μία αυστηρότερη εφαρμογή των **γενικών ρυθμίσεων της ποινικής και αστικής νομοθεσίας** δεν νομίζουμε ότι είναι πλέον δυνατόν να οδηγήσει σε πειστικές απαντήσεις, αφού βρισκόμαστε αντιμέτωποι με ένα φαινόμενο **εξαιρετικά πολύπλοκο, με πρωτόγνωρες διαστάσεις και πολυεπίπεδες προεκτάσεις**. Η έννοια της "εξουσίας" έχει σήμερα --κατά τα προεκτεθέντα-- ουσιαστικό και όχι συμβολικό περιεχόμενο και η γνωστή ρήση του Umberto Eco ότι η κατοχή των ΜΜΕ είναι πλέον σημαντικότερη από την κατοχή των μέσων παραγωγής, ακόμη και αν ενέχει κάποια ρητορική υπερβολή, αποδίδει εν τούτοις με ενάργεια την ιδιαιτερότητα του προβλήματος και συνακόλουθα την ανάγκη μίας ειδικής αντιμετώπισης, με προσεκτικά σχεδιασμένες, *ad hoc* και, σε κάθε περίπτωση, **δραστικές λύσεις**. Και οι λύσεις αυτές είναι δυνατόν να αναζητηθούν προς **δύο κατευθύνσεις**:

α. Η πρώτη αναφέρεται στον **επαναπροσδιορισμό της έννοιας και του περιεχομένου της ελευθερίας των ΜΜΕ**, κατά τέτοιο τρόπο ώστε να αντιμετωπίζεται πλέον όχι υπό το πρίσμα μίας ατομικιστικά προσανατολισμένης ελευθερίας αλλά μίας αποτελεσματικής **θεσμικής εγγύησης**. Αντικείμενο αυτής της εγγύησης είναι ασφαλώς η κατοχύρωση, πρώτα και πάνω απ'όλα, ενός πραγματικού **πλουραλισμού στην μετάδοση των πληροφοριών**, ως συστατικού στοιχείου του σύγχρονου δημοκρατικού πολιτεύματος. Αυτό ωστόσο δεν σημαίνει αυτόματα και ανέλεγκτη, πολύ δε περισσότερο ασύδοτη, λειτουργία των ΜΜΕ, με την απλή επίκληση της ελεύθερης πληροφόρησης. Το **δικαίωμα πληροφόρησης** κατοχυρώνεται βεβαίως αναμφισβήτητα στην ισχύουσα έννομη τάξη, εμμέσως μεν σε συνταγματικό επίπεδο --αφού απορρέει από την ελευθερία της έκφρασης και

διάδοσης των στοχασμών του άρθρου 14.1 Σ.-- ρητά δε στο άρθρο 10 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ). Όμως **αφ'ενός** πρόκειται για δικαίωμα που υπόκειται σε **πολλαπλούς περιορισμούς**, τόσο γενικούς (Σύνταγμα και δικαιώματα των άλλων) όσο και ειδικούς (επιφύλαξη του νόμου κατά τα άρθρα 14.1 Σ. και 10.2 ΕΣΔΑ, εθνική ασφάλεια, εδαφική ακεραιότητα, δημόσια τάξη και ασφάλεια, προστασία της υγείας και της ηθικής, προστασία της υπόληψης και των δικαιωμάτων των τρίτων, παρεμπόδιση της κοινολόγησης εμπιστευτικών πληροφοριών και διασφάλιση του κύρους και της ανεξαρτησίας της δικαστικής εξουσίας κατά το άρθρο 10.2 της ΕΣΔΑ). **Αφ'ετέρου δε**, το και σπουδαιότερο, άλλο ζήτημα είναι το ατομικό δικαίωμα πληροφόρησης καθεαυτό και άλλο η συνταγματική προστασία των μέσων μετάδοσης των πληροφοριών, αφού η τελευταία **δεν συνιστά κατά κυριολεξίαν ελευθερία** και άρα δεν συνεπάγεται παρά **μόνον εξ αντανakλάσεως** την θεμελίωση συγκεκριμένων δικαστικά αγωγίμων αξιώσεων. Είναι δε αυτονόητο ότι και όπου υφίστανται πράγματι τέτοιες αξιώσεις, οπότε στοιχειοθετούνται *ad hoc* αντίστοιχα ατομικά δικαιώματα, τα δικαιώματα αυτά είναι **δευτερογενή και υπάλληλα**, σε σχέση με το ίδιο το δικαίωμα πληροφόρησης, και οφείλουν επομένως να κινούνται μέσα σε ένα προδιαγραφμένο από αυτό πλαίσιο ελευθερίας. Ετσι, όταν η λειτουργία των μέσων **είτε υπερβαίνει** καταφανώς αυτό το πλαίσιο με την μονοπώληση ή ολιγοπώληση των πληροφοριών **είτε υποσκάπτει** το περιεχόμενό του, με εξουσιαστική αλλοίωση ή διατεταγμένη διαστρέβλωσή τους --πολλώ δε μάλλον όταν σηματοδοτεί μία γενικότερη προσπάθεια **άλωσης** των δημοκρατικών και δικαιοκρατικών προγεφυρωμάτων του σύγχρονου πολιτικού συστήματος-- η αντιμετώπιση δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να εξακολουθεί να κινείται στα γνώριμα μονοπάτια ενός ψευδεπίγραφου --πλέον-- φιλελευθερισμού...

β. Απόρροια μίας τέτοιας θεώρησης θα ήταν η προσεκτική **επανεξέταση** των δικαιωμάτων των δημοσιογράφων και των ιδιοκτητών των ΜΜΕ, ώστε η

προστατευτική τους εμβέλεια --διαβαθμισμένη άλλωστε, κατά τα ανωτέρω, και από το Σύνταγμα-- και ιδίως η συγκεκριμένη άσκησή τους αφ'ενός **να μην αναιρούν εμμέσως την πολυφωνική πληροφόρηση** και αφ'ετέρου **να οριοθετούνται στενά από τα δικαιώματα των άλλων**, που είναι εξ άλλου και δυνάμει δέκτες των πάσης φύσεως μηνυμάτων και άρα παθητικά υποκείμενα του δικαιώματος της πληροφόρησης. Στις εύλογες ανησυχίες ότι έτσι παρεισάγεται εμμέσως η "λειτουργική" παραθορά των σχετικών δικαιωμάτων την απάντηση δίνουν, πειστικά θέλουμε να πιστεύουμε, οι έως τώρα αναπτύξεις μας, με την εξής επιπρόσθετη παρατήρηση: **εκτός από τον κρατικό-εξουσιαστικό υπάχει και ο δικαιοκρατικός-δημοκρατικός έλεγχος των όποιων παρεκτροπών των ΜΜΕ**, εν πάση δε περιπτώσει η έννοια των θεμελιωδών δικαιωμάτων δεν μπορεί να είναι στατική αλλά δυναμική, ώστε η κατοχύρωση της ελευθερίας να παρακολουθεί τις **συνεχείς μεταλλάξεις του εξουσιαστικού φαινομένου και να αντιστοιχείται καταλλήλως**. Γι'αυτό εξ άλλου και το επόμενο βήμα προς το οποίο θα μπορούσε να κινηθεί ο σχετικός προβληματισμός είναι η **ερμηνευτική επεξεργασία μιάς νέας --ενδιάμεσης-- βαθμίδας συνταγματικών δικαιωμάτων**, τα οποία να θωρακίζουν αποτελεσματικά την πλευρά της ελευθερίας απέναντι στις καινούριες πηγές διακινδύνευσής της. Προς την κατεύθυνση αυτή θα ήταν χρήσιμη, σε πρώτο τουλάχιστον στάδιο, η αξιοποίηση του μηχανισμού της στάθμισης των δικαιωμάτων και ιδίως της θεωρίας της τριτενέργειας, την οποία ανέπτυξε πριν από λίγο διεξοδικά ο καθηγητής Γ. Παπαδημητρίου. Την οριστική λύση πάντως θα έδινε μία **ρητή συνταγματική και νομοθετική κατοχύρωση τέτοιων νέων αμυντικών δικαιωμάτων**, με αυστηρότατες μάλιστα επί μέρους εγγυήσεις αλλά και με ευρύτατη ενεργητική νομιμοποίηση, ώστε να καλύπτεται με την προστατευτική τους εμβέλεια το σύνολο των δυνάμει θιγομένων από την λειτουργία των ΜΜΕ. Ετσι δεν θα απομακρυνόμασταν και από την προβληματική του δικαιώματος πληροφόρησης --και ιδίως από την διαφοροποίηση μεταξύ της ελευθερίας της μετάδοσης των πληροφοριών δια των μέσων και της ελευθερίας των ίδιων των

μέσων, όπως την προσδιορίσαμε προηγουμένως-- με από αποτέλεσμα την σύγκλιση των δύο κατευθύνσεων προς μία κοινή και συνδυαστική συνταγματική αντιμετώπιση των ΜΜΕ. Αντιμετώπιση η οποία θα αναγνωρίζει **δικαιώματα εκεί όπου πράγματι υπηρετείται η ελευθερία** και θα προβλέπει **υποχρεώσεις εκεί όπου πράγματι ελλοχεύει ή παρεκβαίνει η εξουσία.**

ΣΤ. Όσον αφορά ειδικότερα την χώρα μας, είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον κατ'αρχάς να παρατηρήσουμε ότι η κατανομή της ελευθερίας των ΜΜΕ από το ισχύον Σύνταγμα είναι επιτυχής, αφού υπάρχει σαφής και ρητή διαβάθμιση της προστασίας του Τύπου (άρθρο 14) σε σχέση με εκείνη των υπόλοιπων ΜΜΕ (άρθρο 15.1). Ειδικά δε για τη ραδιοτηλεόραση η στάση του συντακτικού νομοθέτη υπήρξε **ιδιαίτερα προνοητική**, αφού υπήγαγε την λειτουργία της στον **άμεσο έλεγχο του κράτους**. Αυτό βεβαίως έγινε προκειμένου να διασφαλισθεί **η ισότητα η αντικειμενικότητα και η ποιότητα**, τρεις αρχές που αποτελούν πράγματι σημαντικότερες **εγγυήσεις μιάς πλουραλιστικής ενημέρωσης και ψυχαγωγίας**, και όχι για να υπάρξει πλήρης χειραγώγηση της ραδιοτηλεόρασης από την εκάστοτε κυβερνητική πλειοψηφία, όπως συνέβη κατά το πρώτο στάδιο εφαρμογής της διάταξης. Ωστόσο και το άλλο άκρο στο οποίο φθάσαμε την τελευταία δεκαετία, με την πλήρη ασυδοσία των ιδιωτικών ΜΜΕ --που θυμίζουν πλέον πολυκέφαλη λερναία ύδρα-- συνιστά εξ ίσου επικίνδυνη αλλοίωση της συνταγματικής επιταγής, αλλά και της ίδιας της ελευθερίας της πληροφόρησης, όπως την προδιαγράψαμε προηγουμένως. Ουσιαστικά τόσο η κρατικιστική όσο και η ατομικιστική παρεκτροπή της λειτουργίας των ΜΜΕ εκ μέρους των κρατούντων αποτέλεσε, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, **εκ προθέσεως παραβίαση του άρθρου 15 του Συντάγματος**. Η παραβίαση όμως αυτή δυστυχώς έμεινε ατιμώρητη, μέσα σε ένα κλίμα ολοένα και μεγαλύτερης συνειδησιακής χαλάρωσης και σχεδόν γενικευμένης ανοχής.

Ζ. Ομως οι καιροί ου μενετοί. Το πρόβλημα των κινδύνων που εγκυμονούν τα ΜΜΕ για την σύγχρονη Δημοκρατία έχει ήδη τεθεί και στην χώρα μας, με έμφαση και ένταση, και μάλιστα όχι μόνον από θεωρητικούς του Συνταγματικού Δικαίου αλλά και από πολιτικούς όλου του φάσματος καθώς επίσης και από έγκυρους δημοσιογράφους. Δεν μένει λοιπόν παρά ο συγκεκριμένος προσδιορισμός των λύσεων, στο πλαίσιο της θεώρησης που υποδείξαμε προηγουμένως:

α. Το πρωτο και βασικό αίτημα θα ήταν η ενεργοποίηση της συνταγματικής διάταξης του άρθρου 15 προς την κατεύθυνση της πραγμάτωσης ενός γνήσια δημοκρατικού και δικαιοκρατικού ελέγχου της λειτουργίας των ΜΜΕ. Ο θεσμός του **Ραδιοτηλεοπτικού Συμβουλίου** ως ανεξάρτητης διοικητικής αρχής, αν και υπονομεύθηκε συστηματικά από όλες τις έως τώρα κυβερνητικούς υπευθύνους των ΜΜΕ, θα μπορούσε ενδεχομένως να δώσει **λύσεις**, ιδίως στο μέτρο που θα αυτονομούνταν πράγματι από την μέγγενη της κυβερνητικής εξουσίας αλλά και της στενᾶ κομματικής λογικής. Κάτι τέτοιο θα μπορούσε να συμβεί αν τα μέλη του εκλέγονταν με **αυξημένη πλειοψηφία** (3/5 ή και 2/3) από την αρμόδια κοινοβουλευτική επιτροπή, ώστε η σύνθεσή του να αποτελείται από πρόσωπα εγνωσμένου κύρους, ευρείας αποδοχής και προπαντός απαλλαγμένα από μικροπολιτικές ή όποιες άλλες εξαρτήσεις και δεσμεύσεις. Το πρώτο έργο ενός τέτοιου Ραδιοτηλεοπτικού Συμβουλίου θα ήταν βεβαίως **η σύνταξη ενός δρακόντειου κώδικα δεοντολογίας των ραδιοτηλεοπτικών μέσων** --ιδιωτικών και κρατικών-- με αξιοποίηση της έως τώρα διεθνούς εμπειρίας αλλά και των προηγηθεισών --αξιολογών-- σχετικών προσπαθειών. Το δεύτερο δε, **η πιστή και απροκατάληπτη εφαρμογή του**, ώστε να παγιωθεί στην κοινή γνώμη η πεποίθηση ότι αποτελεί πράγματι εγγύηση τόσο της πολυφωνίας όσο και της ελευθερίας των πολιτών.

β. Αλλά και στον χώρο του **Τύπου** το πρόβλημα της δεοντολογίας είναι εξ ίσου επιτακτικό και επείγον. Εδώ βεβαίως η σύνταξη των σχετικών κωδίκων δεν ανήκει στην αρμοδιότητα του Ραδιοτηλεοπτικού Συμβουλίου. Οι σχετικές επεξεργασίες όμως θα μπορούσαν να αποτελέσουν το πρότυπο και για τις ενώσεις των εκδοτών και των δημοσιογράφων, οι οποίες θα πρέπει να κληθούν από τον νομοθέτη --και το αρμόδιο Υπουργείο Τύπου-- **να θεσπίσουν αυτόνομα, πλην σε τακτή προθεσμία, τους κανόνες της δεοντολογίας των μελών τους.** Διαφορετικά, μετά την πάροδο της την πρωτοβουλία οφείλει να την αναλάβει ο ίδιος ο νομοθέτης, αξιοποιώντας όλο το πρόσφορο σχετικό υλικό αλλά και συνυπολογίζοντας τις απόψεις των εν λόγω ενώσεων. Μία τέτοια κίνηση θα αποτελούσε ασφαλώς ισχυρότατο μέσο πίεσης, αφού κάθε περαιτέρω αμέλεια των ενδιαφερομένων θα κατέληγε κατ'ανάγκη στην θέσπιση μιάς σειράς **ιδιώνυμων αδικημάτων του Τύπου**, ώστε να αποτραπεί η συνεχής παραπομπή του θέματος στις ελληνικές καλένδες.

Η. Γνωρίζουμε βεβαίως ότι οι θέσεις μας αυτές ενδέχεται σε άλλους μεν να φαντάζουν ουτοπικές, εν όψει της τεράστιας δύναμης επιβολής που διαθέτουν τα σύγχρονα ΜΜΕ, και σε άλλους να ηχούν παράταιρα, καθώς είναι εθισμένοι σε μία λαϊκιστική ή ατομικιστική θεώρηση των συναφών συνταγματικών δικαιωμάτων. Είμαστε όμως βέβαιοι ότι κατά βάση ούτε απευθυνόμαστε σε ώτα μη ακουόντων ούτε προτείνουμε το αδύνατο. Οι αφορμές βάνουσης προσβολής της πολιτικής και ατομικής ελευθερίας παρέχονται ήδη αφειδώς από όλα σχεδόν τα ΜΜΕ, τα παραδείγματα αυθαιρεσίας και αλαζονείας των φορέων τους αφθονούν και οι πάσης φύσεως "θιγόμενοι" πολλαπλασιάζονται ραγδαία. Παντού δε γύρω μας αφουγκραζόμαστε παρεμφερείς ανησυχίες και αγωνίες, ακόμη και από τους εντός των δημοσιγραφικών τειχών αλλά --και αυτό είναι το πλέον ενδιαφέρον-- και από υψηλόβαθμα πολιτικά στελέχη... Δεν απομένουν επομένως παρά **δύο κρίσιμα και αποφασιστικά σημεία:**

α. Η καταστάλλαξη εν πρώτοις, σε **συγκεκριμένες θέσεις**, του όλου νομικοπολιτικού προβληματισμού, καταστάλλαξη στην οποία ήδη η παρούσα εισήγηση επιχειρεί να συμβάλει με μία πρώτη, γενική έστω, προσέγγιση και διατύπωση.

β. Η **πολιτική βούληση** κατά δεύτερον --και σπουδαιότερον-- προκειμένου να ξεπερασθούν παρωχημένες αντιλήψεις, παγιωμένες αγκυλώσεις και προκαταλήψεις, ισχυρές πελατειακές δεσμεύσεις και πολλαπλές οικονομικές εξαρτήσεις. Μόνον έτσι --και όχι με εμβαλωματικές ή διαχειριστικές λογικές-- μπορούμε να οδηγηθούμε, μέσα από έναν ανοιχτό και ειλικρινή επιστημονικό και πολιτικό διάλογο, στην **κατοχύρωση μιάς πραγματικής επικοινωνιακής πολυφωνίας**, η οποία όχι μόνον δεν θα υπονομεύει αλλά αντίθετα θα υποβοηθεί και θα εγγυάται τις άλλες ελευθερίες, εν κατακλείδι δε και την ίδια την Δημοκρατία...

ΕΠΙΛΟΓΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Α. Μονογραφίες

Αλιβιζάτου Ν., Κράτος και Ραδιοτηλεόραση. Η θεσμική διάσταση. Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 1986.

Ανθόπουλος Χ., Το πρόβλημα της λειτουργικής δέσμευσης των θεμελιωδών δικαιωμάτων, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη 1993.

Barendt Er., Freedom of Speech, Oxford Clarendon Press, 1987.

Βενιζέλου Ευ., Η ραδιοτηλεοπτική έκρηξη. Συνταγματικά πλαίσια και νομοθετικές επιλογές, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1989.

Δαγτόγλου Πρ., Ραδιοτηλεόραση και Σύνταγμα, Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα 1989 [4η έκδ.].

του ίδιου, Τύπος και Σύνταγμα, Ελληνικές Πανεπιστημιακές Εκδόσεις, Αθήνα 1989.

Εκο Ουμπ., Κήνσορες και θεράποντες, Γνώση, Αθήνα 1987.

του ίδιου, Η σημειολογία στην καθημερινή ζωή, Μαλλιάρης-Παιδεία, Θεσσαλονίκη 1983 [2η έκδ.].

Καράκωστα Γ., Προσωπικότητα και Τύπος. Νομική θεώρηση ενός δεοντολογικού ζητήματος, Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 1989.

Κικής Γ., Η καλωδιακή τηλεόραση. Νομική οριοθέτηση και συνταγματική προσέγγιση υπό το άρθρο 15 του Συντάγματος, Αφοί Π. Σάκκουλα, Αθήνα 1993.

Κονταξή Αθ., Τύπος και Δίκαιο, Αφοί Π. Σάκκουλα, Αθήνα 1989.

Κόρσου Δ., Τύπος και Ραδιοτηλεόραση, Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 1989.

ΜακΚουέϊλ Ντ.-Βινταλ Σβ., Μοντέλα Επικοινωνίας - για την μελέτη των μέσων μαζικής επικοινωνίας, Καστανιώτης, 1991.

Μανθούλη Ρ., Το κράτος της τηλεόρασης, Θεμέλιο, Αθήνα 1981.

Τσόμσκι Ν., Προπαγάνδα και μέσα μαζικής ενημέρωσης, Πρίσμα.

Β. Άρθρα

Αμίτση Γ., Διερεύνηση του λειτουργικού χαρακτήρα του δικαιώματος της ελευθερίας του Τύπου - Το πρόβλημα της δημοσιογραφικής δεοντολογίας, "Ελληνική Δικαιοσύνη" 1990, σ. 503 επ.

Auby J.- M., La verite' et le droit: Verite' et liberte' d'expression, Le droit de propager la verite', Rapport General, Travaux de l'Association

Henri Capitant, XXXVIII, 1987, σ. 207 επ.

Βότση Γ., Θα ξαναβρούμε την χαμένη μας αξιοπιστία; "Ελευθεροτυπία" 21-11-1994.

του ίδιου, ΜΜΕ: απαντοχή ή νέος δυνάστης της κοινωνίας μας; "Ελευθεροτυπία" 4/1994.

Chevallier J., Constitution et Communication, Recueil Dalloz Sirey, 1991, 37e cahier - Chronique, σ. 247 επ.

Γιαλκετσή Θ., Πόση δημοκρατία χωράει στη μικρή οθόνη; "Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία", 11-7-1993.

του ίδιου (επιμ.), Ποιά κοινωνία πλάθει η TV; "Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία" 13-11-1994.

Γορνίκ Α., Η άγρια Δύση της πληροφόρησης, "Το Βήμα" 22-1-1995.

Δρεττάκη Μ., Ιδιωτική ραδιοτηλεόραση: Η πέμπτη υπερεξουσία, "Κυριακάτικη ελευθεροτυπία", 9-4-1995.

Καρελιά Γ., Πολιτική και ΜΜΕ: Σχέσεις στοργής και μίσους, "Ελευθεροτυπία" 23-12-1994.

του ίδιου, Τα όρια στον Τύπο, μύθοι και αλήθειες, "Ελευθεροτυπία" 26-5-1995.

Κικής Γ., Η καλωδιακή τηλεόραση. Νομική οριοθέτηση και συνταγματική προσέγγιση υπό το άρθρο 15 του Συντάγματος, Αφοί Σάκκουλα, Αθήνα 1993.

της ίδιας, Σύγχρονες τάσεις στη θεωρία και τη νομολογία σχετικά με το άρθρο 10 της Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ΝοΒ 1988, σ. 697 επ.

της ίδιας Προς νέο νομικό καθεστώς της ραδιοτηλεόρασης; "Ελευθεροτυπία" 30-6-1995.

Κωστάκου Π., Δίκαιη δίκη και ΜΜΕ, "Κυριακάτικη ελευθεροτυπία" 28-6-1992.

Λοβέρδου Α., Κράτος και Τηλεόραση, "Τα Νέα" 18-1-1994.

Μακρή Γ., Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και Δημοκρατία, "Ενώπιον", τεύχ. 2, Απρίλ. 1994, σ. 8 επ.

Μάνεση Αρ., Το Σύνταγμα στο κατώφλι του 21ου αιώνα, Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών, τ. 68 (1993), σ. 448 επ. (ιδίως σ. 471 επ.) και "Αυγή" 21.5.1995.

Μιχαηλίδη Νουάρου Γ., Το απαραβίαστο του ιδιωτικού βίου και η ελευθερία του Τύπου, ΤοΣ 1983, σ. 369 επ.

Pace ΑΙ., Constitutional Protection of Freedom of Expression in Italy, REDP 2,1990, σ. 71 επ.

Πλωρίτη Μ., Από τη δημοσιογραφία στη βοθρογραφία, "Το Βήμα" 28-5-1995.

Spitz B., Pour une Ethique globale des medias, "Le Monde" 31-5-1995.

Σταματοπούλου Γ., ΜΜΕ και ελευθερία έκφρασης, "Ελευθεροτυπία" 22-2-1995.

Σωτηρέλη Γ., Ραδιοτηλεόραση και νομιμότητα, "Τα Νέα" 20-7-1990.

Τσακυράκη Στ., Ελευθερία Τύπου και τρομοκρατία. Το άρθρο 6 του ν. 1916/1990 και η πρώτη εφαρμογή του, ΝοΒ 1992 σ. 34 επ.

Τσουκαλά Κ., Η πέμπτη εξουσία, "Το Βήμα" 18-6-1995.

Γ. Άλλα δημοσιεύματα

Conseil Supérieur de l'audiovisuel, Reglementation et regulation audiovisuelles en Europe, 1993.

"Monde Diplomatique", 484 (juillet 1994), Communication: Multimedia et Democratie.

"Monde Diplomatique", Αφιέρωμα (ελλ. έκδοση), τεύχ. 1 (Μάϊος 1994), Μέσα ενημέρωσης, ψεύδη και Δημοκρατία.

"Problemes Politiques et sociaux" (No 734, 21 oct. 1994), Crise de l'information?

"Ελευθεροτυπία" (21.7.1995 - αφιέρωμα στα 20 χρόνια), Ελευθερία του Τύπου.

"Ποντίκι" (17.4.1994), 47ο Συνέδριο Εφημερίδων: Τα "10 κακά" που παραμορφώνουν τις ειδήσεις και παραβιάζουν την ιδιωτική ζωή των πολιτών.

Ν. 2328/1995, Νομικό καθεστώς της ιδιωτικής τηλεόρασης και της τοπικής ραδιοφωνίας, ρύθμιση θεμάτων της ραδιοτηλεοπτικής αγοράς και άλλες διατάξεις (ΦΕΚ Α' 159/3.8.95), Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα 1995.